

УДК 159.922.73

Фурманець Д.І.,*Рівненський інститут слов'янознавства Київського славістичного університету, м. Рівне, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДОШКІЛЬНИКА

У статті проаналізовані філософський, психологічний та християнсько-психологічний підходи до розуміння змісту понять “духовність” та “психічне здоров'я людини”. Обґрунтована необхідність цілеспрямованого християнсько-психологічного впливу на духовний розвиток особистості дошкільника.

Ключові слова: *духовність, психічне здоров'я, духовна особистість, духовний розвиток особистості дошкільників.*

Фурманець Д.И. Психологический аспект проблемы духовного развития личности дошкольника.

В статье проанализированы философский, психологический и христианско-психологический подходы к пониманию содержания понятий “духовность” и “психическое здоровье человека”. Обоснована необходимость целенаправленного христианско-психологического влияния на духовное развитие личности дошкольника.

Ключевые слова: *духовность, психическое здоровье, духовная личность, духовное развитие личности дошкольников.*

Furmanec D.I. The Psychological aspect of Problem of Preschool Child's Personality Spiritual Development

This paper analyzes philosophical, psychological and christian-psychological approaches to the understanding of the term “spirituality” and psychological health. There is well-founded necessity of purposeful christian-psychological impact on the spiritual individual's development in the pre-school years and the results of experimental research are provided.

Key words: *spirituality, psychological health, spiritual personality, spiritual development of pre-schooler's individual.*

Проблема духовності цікавила людство в усі часи й досліджувалася багатьма науками: філософією, педагогікою, психологією, соціологією, етикою та релігієзнавством. Але щодо визначення поняття духовності – у світських та релігійних учених немає одностайної думки. В історичному плані перші спроби осмислення суперечливого характеру внутрішнього світу людини пов'язані з античною філософією (Сократ, Платон, Демокрит, Епікур, Аристотель та ін.), яка заклала підґрунтя духовної єдності світу, запровадивши в процес філософування поняття Єдиного як деякого начала, яке вирізнялося надто абстрактним та безособовим характером [5].

У сучасній філософії (М.Бубер, М.Шелер та ін.) проблема духовності є актуальною через пошук виходу з загальної духовної кризи, яка охопила сучасний світ. З точки зору сучасних філософів духовність розуміється як одна з найбільш суттєвих характеристик особистості, як ціннісний зміст та спрямованість буття людини, які базуються на широті поглядів, ерудиції, культурі тощо.

Один із філософських словників подає таке визначення цього поняття: “Духовність (духовний світ особистості) – це система свідомо-психологічних рис, особливостей, яка в своїй цілісності виражає міру усвідомлення людиною сутності буття, свого місця й призначення в світі та проявляється в характері її ставлення до світу та до себе. Вихідним моментом формування змісту та структури духовного світу особистості є знання” [9].

Проблеми виховання духовності торкалися відомі педагоги Й.Г.Песталоці, Я.А.Коменський, які пов'язували поняття “духовність” із поняттям про дух як складову духовності (основа всього найкращого, що є в людині: прагнення до Бога, правди, добра та краси). Сучасні педагоги (В.Сухомлинський, С.Соловейчик, І.Зязюн) виокремили головні фактори, які впливають на духовне виховання підростаючого покоління: праця, сім'я, школа, вчитель. В одному з педагогічних словників духовність тлумачиться як “... специфічна людська риса, яка виявляється в багатстві духовного світу особи, її ерудиції, розвинутих інтелектуальних і емоційних запитах, моральності” [6].

Дослідженням психології духовності в традиційній науці займалися вчені Г. Олпорт, З. Фрейд, К. Юнг, А. Маслоу та ін. У вітчизняній психології дослідження з питань духовності здійснювали М. Боришевський, Ж. Юзвак та ін. Проблемаам духовного виховання присвятили свої праці І. Зелінченко, Б. Братусь. За їх

розумінням змісту поняття “духовність” – це тяжіння до любові, гармонії, прекрасного. Психічними проявами духовності, на думку О.І. Зелінченка, є любов, творчість, пошук, розвиток. Подібно духовний розвиток особистості розкрито в працях таких вчених, як А. Адлер, Р. Алперт, О. Олексюк, Т. Пашукова. За визначенням соціально-психологічного словника, “...духовність – це поняття, прийняте для відображення вищих сторін внутрішнього світу людини, які проявляються в людяності, сердечності, доброти, щирості, теплоті, відкритості для інших людей” [2]. У психологічному словнику подано, що “...духовність – це пошук, практична діяльність, досвід, завдяки яким суб’єкт здійснює в самому собі зміни, необхідні для досягнення істини, самовизначення” [3]. Таким чином, наведенні філософські, педагогічні та психологічні визначення поняття “духовності”, що зводяться до людського прагнення високomorальних ідеалів добра, справедливості, самовдосконалення, яке базується на вірі у власні сили, природну благість людини, є недостатніми, бо не вказують на стосунки людини з Богом через віру як головне джерело духовності. Трактування духовності автономно від віри в Бога призвело до змін в уявленнях про її суть і передбачає тільки формування позитивних вищезгаданих якостей особистості на основі світської етики.

Найбільш точно трактування поняття духовності подає християнська психологія, яка базується на християнському світогляді розуміння сутності людини, а саме: що вона є творінням Божим і складається з духу, душі та тіла. За християнським світоглядом, який спирається на авторитет Біблії, дух людини є окремою реальною складовою її триєдиної сутності. Тому духовне виховання може бути практично реалізоване у площині тих функцій, за які відповідає дух людини. Звідси – духовне виховання означає, перш за все, задоволення та розвиток духовних потреб людини.

Щодо психологічного змісту поняття духовності, то найбільш вдало його окреслює християнська психологія: здатність людини розрізняти й вибирати для себе істинні християнські цінності та керуватися ними в щоденному житті – в діяльності, поведінці, спілкуванні [7]. Втрата істинних християнських моральних цінностей, орієнтація на бездуховний інтелектуалізм перешкоджає розвитку духовності. Християнські істинні цінності – це знання про Бога як першопричину Всесвіту, про походження життя на Землі, про створення людини, про ціль і зміст людського буття, про необхід-

ність духовного відродження через віру в Ісуса Христа. Саме тому, на нашу думку, формування духовності людини повинно починатися перш за все з формування християнського світогляду, який ґрунтується на істині про Бога та сприяє формуванню в неї духовної моральності, що є незмінною за будь-яких часів. Відсутність у людини духовної моральності має негативний вплив на розвиток її особистості, на її психічне здоров'я.

Як свідчить практика, перша складова духовності в більшості людей нашої країни відсутня. Засоби масової інформації дуже обмежено висвітлюють питання духовності. Все життя сучасної людини переважно зосереджене на матеріальній сфері, а фундаментальні істини щодо сутності людського буття залишаються поза її увагою. Наслідком цього є моральна криза суспільства, спричинена втратою християнських цінностей, яка проявляється в пануванні серед людей еґоїзму, цинізму, жорстокості, зневаги до інших, сексуальних збочень, адиктивної поведінки, тощо. Поширеність таких психічних порушень серед підростаючого покоління дуже велика. Так, за результатами щорічної диспансеризації серед захворювань дітей дошкільного віку на першому місці стоять нервово-психічні, які часто передують формуванню в них асоціальної поведінки в майбутньому.

На думку В.В. Рижова, сьогодні для багатьох людей характерним діагнозом є “психічно здоровий, але особистісно – хворий” [7]. Але термін “психічне здоров'я” стосується особистості в цілому, тобто, як вказує В.В. Рижов, його слід розглядати в поєднанні тілесного, душевного та духовного життя людини. Відповідно, і здоров'я або хворобу людини слід розглядати на трьох рівнях. Перший рівень – це рівень фізичної хвороби. Медицина рідко розглядає хворобу як наслідок учинків, способу життя людини. Наприклад, люди, які страждають різноманітними залежностями – схильні до повноти, переїдання, нерозбірливих статевих стосунків, аморального способу життя – отримують як наслідок розлади фізичного та нервово-психічного здоров'я. Це означає, що вони були й раніше хворими, але це був моральний (душевний) рівень хвороби без особливих порушень фізичного здоров'я. Свою моральну хворобу людина може взагалі не визнавати.

Ще більш прихованою є духовна хвороба людини. Йдеться про зв'язок із цінностями, на які скерована поведінка особистості. Духовна хвороба проявляє себе, наприклад, у злобі, заздрості, брехні,

прагненні слави тощо. Наслідком цього, вказує В.В. Рижов [7], можуть бути гіпертонічна та ішемічна хвороби серця. Пригнічений стан людини може бути причиною депресії. Надмірна гордість людини може спричинити психопатію, шизофренію тощо. Тобто про духовну хворобу особистості можливо говорити лише за умови визнання духовно-моральної сутності людини як творіння Божого.

Таким чином, часто фізичній хворобі передують моральна, а моральній хворобі – духовна. Це підтверджує Біблія як істинне джерело знань про духовність та моральність людини. В другому посланні апостола Павла до Тимофія (2 Тим. 3: 2-4) подається психологічна характеристика вищого рівня прояву аморальності людей, які живуть бездуховним життям. “Будуть-бо люди тоді самолюбиві, грошололюбиві, зарозумілі, горді, богозневажники, батькам неслухняні, невдячні, непобожні, нелюбовні, запеклі, осудливі, нестримні, жорстокі, ненависники добра, зрадники, нахабні, бундючні, що більше люблять розкоші, аніж люблять Бога” [1]. Зі сказаного вище випливає, що кризовий стан духовності українського суспільства, безумовно, є причиною духовно-моральних хвороб дітей та молоді. При цьому в нашій державі немає узгодженості щодо основних цінностей, на яких можна було б виховувати дітей. Тому питання духовного виховання підростаючого покоління сьогодні є надзвичайно актуальним.

На нашу думку, настав час говорити про необхідність духовного відродження нації, яке передбачає здійснення духовного виховання на основі формування, перш за все у молоді, християнського світогляду, заснованого на вірі в Творця. Через духовне відродження людина як особистість знаходить сенс і зміст життя, усвідомлює своє істинне призначення, трактує Слово як істину, моральний закон і справжню свободу.

В цьому напрямку, починаючи з 1995 року, успішно працюють науковці Національного Університету “Острозька Академія” разом зі спеціалістами з практичної педагогіки та психології. За цей період у стінах закладу відбулася низка Міжнародних науково-практичних конференцій під загальною назвою “Виховання молодого покоління на принципах християнської моралі в процесі духовного відродження України”, які засвідчили важливу роль Біблії як основи загальнолюдських духовних цінностей виховання. Результатом спільної роботи великого колективу науковців зі всієї

України є розроблені навчальні програми з духовного виховання дітей дошкільного та шкільного віку [4].

При цьому слід підкреслити, що саме дошкільний вік називають “золотою порою” духовного становлення особистості. В сучасних умовах процес навчання та виховання дошкільників часто зводиться до засвоєння дітьми певних знань, умінь і навичок, розвитку інтелектуальних здібностей. Недостатньо звертається увага на інші сторони розвитку дитячої особистості – в першу чергу на розвиток духовності (формування християнського світогляду) та її психологічного підґрунтя (любов до інших, товариськість, комунікативність, емпатія, співпраця, творчість).

Метою нашого дослідження є вивчення психологічних умов формування духовної особистості в дітей дошкільного віку, яке передбачає поєднання в одній програмі розвитку духовності та її психологічного підґрунтя. Тобто ми вважаємо, що дошкільники повинні мати як сформовані соціально-комунікативні навички, так і християнські погляди на людину, Бога та природу. Для досягнення цієї мети ми створили психолого-педагогічну програму формування духовних та психолого-педагогічних засад духовної особистості дошкільника “Пізнай себе і цей світ”, яка складається з двох складових: духовної та психолого-педагогічної.

Духовна складова програми включає в себе формування християнського світогляду дитини, тобто допомогу їй у пошуку відповідей на основні питання буття: “Хто я такий?”, “Звідки я взявся?”, “Звідки взявся довколишній світ?”, “Які мої стосунки з оточуючими?” та ін. Психолого-педагогічна складова програми “Пізнай себе і цей світ” спрямована на розвиток соціально-комунікативних, організаторських та емпатійних здібностей у дітей дошкільного віку та включає елементи авторської психолого-педагогічної програми “Працюймо разом” [8].

Перевірка ефективності розробленої психолого-педагогічної програми “Пізнай себе і цей світ” здійснювалась у дошкільному закладі нового типу “Початок премудрості” в м. Рівне. Використовувалися тест “Тривожність” Теммла – Дорки – Амена та авторський опитувальник на визначення рівня духовності в дітей старшого дошкільного віку. Результати проведеного дослідження (заміри до та після проведення програми “Пізнай себе і цей світ”) представлені в таблиці 1.

Таблиця 1.
Середні показники двох обстежень за тестом “Тривожність”

№ за.п.	Група	Кількість дітей	До проведення програми			Після проведення програми		
			Кількість виборів		ІТ %	Кількість виборів		ІТ %
			Веселе обличчя	Сумне обличчя		Веселе обличчя	Сумне обличчя	
1	Веселка 1	14	6,2	7,8	55,7	8,0	6,0	42,8
2	Веселка 2	12	7,4	6,6	47,1	8,6	5,4	38,5
3	Веселка 3	13	7,2	6,8	48,6	8,3	5,7	40,7
	Разом	39	6,9	7,0	50,0	8,3	5,7	40,7

Таблиця 2.
Середні показники рівня духовності дошкільників після проведеної програми “Пізнай себе і цей світ”.

№ п.п	Група	Кількість дітей	Показники	Рівень духовності
1	Веселка 1	8	41,0	Високий
2	Веселка 2	10	43,0	Високий
3	Веселка 3	8	45,0	Високий

Аналізуючи дані таблиць, можна зробити висновок, що у дошкільників усіх трьох груп до проведення психолого-педагогічної програми “Пізнай себе і цей світ” мав місце високий рівень соціально обумовленої тривожності. Це підтвердило необхідність орієнтованого психолого-педагогічного корекційного втручання. Показники повторного обстеження дітей усіх трьох груп після апробації вище вказаної програми за цим же тестом засвідчують відчутне статистично підтвержене зниження рівня їх соціаль-

но обумовленої тривожності на фоні високого рівня духовності (таблиця 2).

Висновки. Таким чином, проведений нами теоретичний аналіз проблеми духовного розвитку особистості та результати здійсненого експериментального дослідження психологічних умов формування духовної особистості у дітей дошкільного віку свідчать про необхідність подальшого психологічного вивчення окресленої проблеми.

Список використаної літератури та джерел:

1. Біблія або Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту. / Переклад проф. Івана Огієнка. – К.: Українське біблійне товариство, 2007. – 1375 с.
2. Крысько В.Г. Социальная психология: Словарь-справочник / В.Г. Крысько. – Мн.: Харвест, 2004. – 688 с.
3. Мещеряков Б.Г., Зинченко В.П. Большой психологический словарь / Б.Г. Мещеряков, В.П. Зинченко. – М.: Прайм – Еврознак, 2003. – 672 с.
4. Навчальна програма з духовно-морального виховання дошкільників / Укладачі: В.В. Скрипник, В.Є. Сучок. – Острог: Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2009. – 24 с.
5. Предко О.І. Психологія релігії: Підручник. / О.І. Предко. – К.: Академвидав, 2008 – 344 с.
6. Педагогічний словник / За ред. М.Д. Ярмаченка. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 514 с.
7. Рыжов В.В. Мироззренческие основы образования / В.В. Рыжов. // Актуальные проблемы науки и гуманитарного образования: Сборник научных трудов. – Вып. 3. – Н.Новгород, 2003. – С. 8-52.
8. Свердлова Т.Г. Теоретичні засади процесу гуманізації освіти в Японії: Автореферат кандидатської дисертації на здобуття наук. ступеня к. пед. наук: спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Т.Г. Свердлова. – К., 2006. – 25 с. – С. 19.
9. Філософський словник / За ред. В.І. Шинкарука. – К.: Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1986. – 796 с.